

הדרך היחידה

יום רביעי כז' טבת תשס"ז
מסכת תענית דף ט'

עלון יומי ללומדי הדרך היומי
 יו"ל ע"י מדרשיית הדרך היומי פ"ת

דוא"ל: midrashiya@eagleintl.com

עיונים על הדרך

מי הפריש מעשר כספים לראשונה?

רבי יוחנן, לומד מהפסוק "עשר תעשר" (דברים יב, כב) עשר בשביל שתתעשר. ותוס' הביאו מהספרי, שלא רק תבואת ורעך, אלא כל שאר רווחים. ולמדו "עשר תעשר את כל תבואת ורעך". "כל" בא לרבות אף שאר רווחים. ועי' באריכות דבריהם. אי' במדרש תנחומא, פרשת וישלח (סימן ח') "ואמר רבי ינאי הנודר ואינו משלם פנקסו מתבקרת לפני הקב"ה ואומר היכן פלוני בן פלוני שנדר נדר ביום פלוני בא וראה כשהלך יעקב לארם נהרים מה כתיב שם וידר יעקב נדר לאמר וגו' (בראשית כח) השיבו על כל דבר ודבר הלך ונתעשר ובה וישב לו ולא שלם את נדרו הביא עליו עשו ובקש להרגו נטל ממנו כל אותו דורון עוים מאתים לא הרגיש הביא עליו המלאך ורפש עמו ולא הרגו שנאמר ויתר יעקב לבדו ויאבק איש עמו זה סמאל שרו של עשו שבקש להרגו שנאמר וירא כי לא יכול לו ונעשה צולע כיון שלא הרגיש באת עליו צרת דינה שנאמר ותצא דינה כיון שלא הרגיש באת עליו צרת רחל שנאמר ותמת רחל ותקבר. עכ"ל.

מבואר מדברי המדרש, שלאחר יעקב אבינו עליו השלום התעשר ונתרבה ממונו, היה לו לשלם את נדרו כמבואר בנדרו שאמר (ויצא כח, כב) "עשר אעשרנו לך". ומחמת שלא קיים נדרו באו עליו העניינים הנזכרים. שורש והמקור למעשר כספים. במדרש בויצא (הובא בבבלי התוספות) מבואר שיעקב תיקן. בר"מ (פי"ט ממלכים ה"א) מבואר שיעצק תיקן. ובראב"ד השיג עליו שכבר אברהם נתן מעשר למלכי צדק ועי"ש בנו"כ מה שישב.

בעצם הענין של תקנת מעשר כספים מדאורייתא דרבנן או מנהג, יעויין בהרחבה בספר מעשר כספים. בתוס' אצלנו בסוגיא (ד"ה עשר), ובספר חסידים (אות קמ"ד) ט"ז (ויד' סי' שלא' סקל"ב), שו"ת מהר"ם מברסק (ח"א סי' עז) ועוד, למדו שזה חיוב גמור מהתורה. מאידך בחות יאיר (סי' רכ"ד), נוב"י (קמ"א סי' עז) ועוד, למדו דהו"ד דין דרבנן. כוונת השואל בשו"ת מהר"ל (סי' נד'), בב"ח (סי' שלא') ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ג'), בשו"ת פני יהושע (אוי"ח סי' ב'), ובמהר"י אסאד (ויד' של"ד), נקטו דהוי מנהג ומידת חסידות וכדו'. ובחות יאיר (סי' רכ"ד) כתב שאף אי נימא דאינן זה אלא מדרבנן, אולם מי שנהג בכך ימים רבים, הוי נדר וחמיר ממילי דרבנן. וכן הוא בתשובה מאהבה (ח"א סי' פז).

באהבת חסד (פ"ב פרק יח), הביא שמעשר כספים הוא ענין גדול וכו'. ושם (בס"ב) הזהיר שלא לקבל מצוה זו בנדר אלא לומר שנותן מעש"כ בלא נדר.

בפוסקים דנו בהרחבה בצורת המעשר כספים. בברכ"י (ויד' סי' רמ"ט סק"ה) ובאהבת חסד (פי"ט) וכן נראה מוכח בשיטמ"ק לכתובות (ג'). שגדר מעשר כספים, נלמד ממעשר דגן, כמבואר בספרי פ' ראה (שהובא בתוס' בסוגיא אצלנו כנוכח) וא"כ ההפרשה היא כמעשר, ולא ירבה שהמרבח במעשרות מעשרותיו מקולקלים. לפיכך, יפריש מעשר. ואם רוצה להפריש חומש, יפריש עוד מעשר! אולם בהפרשה צריך שיתן מעשר בדקדוק.

והנה בשו"ת חת"ס (ויד' סי' רלב') בנה על דברי המהר"ל (חדשות סי' קח) שהילפותא ממעשר דגן היא גמורה עד כדי שהממון עומד בטבלו עד שעת הפרשת המעשרות.

האם יכול לרכוש צורך מצווה במעות מעשר?

עי' ברמ"א (סי' רמ"ט א'), שנקט לאסור בשם המהר"ל. כתב (שם) בבאר הגולה, שמצוה שאינו מחויב בה יכול אף מכספי מעשר. עי' נחלת שבעה (סי' ז'), ובפתחי תשובה הביא מהחת"ס שמי שנתן כבר מעש"כ ג' פעמים לעניים אינו יכול לשנות לדבר מצוה ועי"ש.

עי' בט"ז (ויד' רמ"ט) אם החליט לקנות עליה ממעש"כ, מותר. אבל להחליט לאחר מעשה אינו יכול. בגרע"א הביא מהשל"ה, שרק את החלק שנתן יותר מחברו אפשר ממעש"כ.

היו שנהגו לרכוש ספרים מכספי מעשר והשאלו לאחרים. כדכתב באהבת חסד (ח"ב פי"ט ס"ב) שאין להחמיר בזה ונקרא הדבר לצדקה אם משאיל לאלו שאין ביכולתם לקנות לעצמם. כתב הגרשי"ח קנייבסקי שליט"א, בבאור הלכה (מתנוע

סיכום הדרך

נושא היום: מעשר כספים. אדם החוטא. ועוד מאמרי חז"ל בענין הגשם.

אמר רבי יוחנן, גדול יום גשמים כיום קיבוץ גלויות. ואמר רי"ח, גדול יום גשמים שאפילו גייסות פוסקות בו. ואמר רי"ח, אין גשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה, ובסוף אינם נותנים. ואמר רי"ח, "עשר תעשר", תתן מעשרות כדי שתתעשר. ואמר לו (אחינו) בנו של ר"ל שהיה יתום, מניין? אמר רבינו"ח, מדברי רבי הושעיא, שמותר לנסות את הקב"ה בזה, שנאמר "ובחוננו נא בואת". עוד אמר ההוא ינוקא, "אולת אדם תסלף דרכו ועל ד' יועף ליבו", אדם חוטא ונענש, ועל ד' יועף ליבו. ואמר לו הינוקא, שמדויק כך אף בתורה, "ויצא ליבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלוקים לנו". רי"ח שענינו היו מכוסות בגבותיו, רצה לראות את הינוקא, ונטלתו אימו שלא יתן בו עינו. כששם שנתן עינו בר"ל ונפטר (ב"מ פד').

ואמר רי"ח, הקב"ה מביא מטר אף לצורך יחיד, שנאמר "יפתח ד' לך". אולם הרבה פרנסה מעבר לנצרך, מביא רק בשביל ציבור "הנני ממטיר לכם לחם". ואע"פ שלמדנו, שבאר ניתנה לבני" בזכותה של מרים. וענני הכבוד בזכות אהרן. ומן ניתן להם בזכות משה רבינו. הרי מבואר שפרנסה ניתנה אף בזכות היחיד. אומרת הגמ', שמשח רבינו שאני כיון שהוא מוגדר כרבים. ר"ל, למד שהקב"ה נתן ליחיד מהפסוק, "שאלו מד' מטר בעת מלקוש ד' עשה חזיונים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה" ולמד ר"ל, "לאיש" ליחיד. "בשדה" לא לכל שדותיו. אלא רק את הנצרך. "עשב", אם אינו צריך ירד רק על מה שצריך. וכך היה מעשה, ברב דניאל בר קטינא שהסתובב בשדה, ואמר איזו ערוגה צריכה השקיה, ובא הגשם והשקה לפי הצורך.

רב הונא בר מנחם, רב שמואל בר אידו, ורב חי' מווסתניא למדו אצל רבא, וכאשר רבא נפטר הלכו ללמוד אצל רב פפא. כאשר לימדו ר"פ הלכה שלא הסכימו עמה, היו מרמזים אחד לשני, ור"פ הקפיד עליהם. והראו לו בחלום את הפסוק, "ואכחד את שלשת הרעים" ולמחר אמר להם "ליולו רבנן בשלמא" ("לשלוש" לטובה. "בשלוש" אינו של ברכה. ויש גורסים שאמר להם "לשלמא כדי להוריד מהם את קפידתו)

רב שימי הקשה הרבה לר"פ, יום אחד שמע שהתפלל ר"פ "רחמנא ליצלן מכיספוא דשימי", מאז קיבל עליו שלא להקשות לו.

"ד' עשה חזיונים", אמר רבי יוסי ברבי חנינא, הקב"ה מכין לכל צדיק את הענן שישקה את שדהו. אמר רי"ח, אלו עננים פורחות, והם מסמנים שיבא גשם. ואמר רב יהודה, כלומר עננים קלים הקרובים שמעליהם יש עננים עבים. אמר רב יהודה, גשם דק לפני גשם חזק, מסמן שהגשם לא יפסק מהר. אולם אם לאחר הגשם החזק מתחיל גשם דק מיד נפסק הגשם.

לדעת רבי אליעזר, מחזור המים בטבע, מי האוקיינוס מתאדים ונעשים לעננים ואע"פ שמי הים מלוחים מתמתקים בעננים. ומוגדר כ"משקה מים מעליותיו", כיון שהמים עולים למעלה. כמו שמוכח "באבק ועפר מן השמים". לרבי יהושע, כל העולם שותה מהמים העליונים וזה לאחר שהתאדו מי הים, נעשו לעננים, עולים לרקיע, ומקבלים מים. והיות והעננים מחוררים, יורדים הטיפות כמו בדפוס ולא נוגעים אחת בשניה. ולמד מהפסוק, "משקה מים מעליותיו" שהגשם מגיע מעליותיו של הקב"ה. ונחלקו בבאור "כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות", לר"א, מים של מטה. לר"י, מדובר על מים בכרייתו של עולם.